

Az előítélet-kutatások előfeltevései

A cigányok és a magyarok viszonyának kutatásában Magyarországon az előítélet-kutatások központi szerepet töltenek be, e jellemzően kérdőíves, kvantitatív módszertanú vizsgálatok másfajta kutatásokhoz képest egyértelműen több figyelmet és anyagi támogatást kapnak, eredményeiket esetenként a média is közvetíti. Ezek a kutatások arra próbálnak választ adni, hogy bizonyos etnikai csoportok hogyan gondolkoznak más csoportokról, és ez a gondolkodás milyen tettekhez vezethet. Mivel egy országos reprezentatív mintában a romák aránya elenyésző, az előítélet-kutatások során leginkább olyan embereket kérdezik meg, akiket a kutatás etnikailag a magyar kategóriába sorol be, és őket olyan emberekről kérdezik, akiket cigánynak neveznek meg mind a kutatók, mind a megkérdezett személyek. Arra kérdezik rá például, hogy a lakóhelyen volt-e a megkérdezett szerint konfliktus a cigányok és a nem cigányok között, hogy milyen okokkal magyarázza a cigányok szegénységét és hátrányos helyzetét, hogy milyen gyakran ér szerinte hátrányos megkülönböztetés egy másik etnikai csoportba tartozó embert, stb. Ezekkel a kérdésekkel a kutatók az emberek attitűdjeire, véleményeire és tapasztalataira szeretnének rákérdezni (a példák a *Magyar Agora* című kutatás kérdőívéből származnak).

A használt kategóriák és kérdések által a kutatásban ki nem mondva létrejön egy cigány–magyar viszony, ami alapvetően meghatározza az adatelemzést. Az előítélet-kutatások nem derítenek fényt arra, hogy milyen etnikai csoportok és hogyan körvonalazódnak Magyarországon az élet különböző szinterein. Homogén, térben és időben állandó etnikai csoportokat tételeznek, a kérdőívekben, majd a tudományos szövegekben arról van szó, hogy „a cigányok” és „a magyarok” mit gondolnak egymásról. Az adatelemzésekben a válaszok iránya és típusa eleve adott. Az a válaszadó minősül előítéletesnek, tehát tűnik fel negatív formában, aki „rossz” véleménnyel van a cigányokról. A „rossz” vélemény pedig a szociológusok szerint az, ami a kisebbség bizonyos jellemzőiben látta a hátrány forrását, és nem a többség attitűdjeiben és tetteiben. Az adatelemzésekben a magyarok előítéletes, diszkriminatív emberekként tűnnek fel, akik a cigányokat bűnöző és ingyenélő embereknek látják, a cigányokat pedig elnyomott, előítéletektől és diszkriminációtól sújtott csoportként látjuk. Ez a kép azonban nem csupán a megkérdezettek által elmondottakon alapszik, hiszen a kérdések és a válaszkategóriák olyan tudássémákba illeszkednek, amelyek szinte lehetetlenné teszik, hogy valamilyen eltérő sémában válaszolni lehessen. Hogyan lehetne nem előítéletesen válaszolni például arra a kérdésre, hogy a cigányok azért szegények-e, mert nem akarnak dolgozni? Akármit is válaszolunk, általános ítéletet fogalmazunk meg valamennyi cigányról, tehát egy időben és térben állandó csoportot kell elgondolnunk, amelyről általánosan tudunk beszélni.

A cigány és a magyar etnikai csoportok együttélésének kutatása a szociológiában és a társadalomtudományos nyilvánosságban leginkább az előítélet-kutatások által jelenik meg, ezért úgy tűnhet, hogy kizárólag ezek a rögzült, nehezen megváltoztatható előítéletek irányítják a magyarok és romák együttélését. Ennek alapján nehezen képzelhető el, hogy az együttélésnek vannak egyéb tényezői is, amelyek ezeket a merevnek tűnő előítélet-sémákat árnyalják vagy módosítják.

A magyarországi előítélet-kutatások már évek óta erős előítéleteséget mérnek a magyar társadalomban a romákkal szemben, és az előítéletek meglétéből előszeretettel következtetnek konfliktuspotenciálra. Az elemzések állítják (bizonyítással nem szolgálnak erre), hogy éppen az erős előítéletek és a konfliktusoktól való félelem vezetnek a konfliktusos viselkedéshez.

Az egyik kérdés az, hogy az utóbbi időben kirobbanó, a cigány–magyar kettősségben értelmezett és magyarázott konfliktusok ténylegesen milyen viszonyban állnak a kutatások által leírt, országos reprezentatív mintán, a fenti kategorizáció és típusválaszok segítségével kimutatott előítéletekkel. A másik, fontosabb kérdés az, hogy melyek azok a stratégiák, kontextusok, politikai, közösségi és személyes tudáselemek, amelyek egyfelől az általában külsőnek mondott, gazdasági és osztálytársadalmi körülményekkel, másfelől a konkrét helyzettel, az éppen jelen lévő szereplőkkel együttműködésben létrehozhatnak vagy elsimítanak egy konfliktust. A túlságosan is absztrakt előítélet kifejezés nem tűnik hasznos eszköznek arra, hogy valóban rekonstruáljuk azokat a körülményeket, amelyek ma Magyarországon cigányok és magyarok együttélését, így a konfliktusait is létrehozzák. Nem tűnik célszerűnek a magyarokat rasszistának, a romákat pedig elnyomottnak bélyegezni. A reakció ugyanis az lehet, hogy a magyarok védekező pozícióban, a cigányok pedig lázadóban találják magukat. Ha az előítélet-kutatások megerősítik ezt a kettősséget, akkor éppen azt a helyzetet rontják, ami miatt az előítélet-kutatók a leginkább aggódnak.

Gárdos Judit